

DE PENNINGKOHIEREN ALS SOCIAAL-ECONOMISCHE BRON

GERAARDSBERGEN OMSTREEKS 1571

(Deel 4 en slot)

door Freddy DE CHOU

HOOFDSTUK 5:

De industriële en handelsactiviteiten

Verschaffen de penningkohieren ons in ruime mate informatie over de landbouwactiviteiten in onze contreien, over de industrie en de handel lichten zij ons slechts onrechtstreeks in. Zo vonden we hoegenaamd geen enkele inlichting over de toch niet onbelangrijke huisnijverheid. Nochtans doet alleen al het zeer hoge aantal keuter- en kleine bedrijven vermoeden dat heel wat gezinnen, om de eindjes aan mekaar te knopen, aangewezen waren op enige industriële activiteit, zoals het spinnen en het weven.

Over de plaatsen waar andere industriële activiteiten plaatsgrepen, zoals het malen, het brouwen, het smeden en het steenbakken, komen wij enkel iets te weten via de vermeldingen van gebouwen en gronden.

En met de handelsactiviteiten is het nog erger gesteld: enkel kooplui met een jaaromzet van 300 Carolusgulden dienden te worden vermeld. Voor gans Geraardsbergen levert dat slechts één enkele vermelding op, namelijk voor de stad zelf. Bovendien lijkt ons het aantal herbergen systematisch onderschat.

A. De molens

Van de diverse industriële en ambachtelijke activiteiten zijn we het best ingelicht over de molenaars en olieslagers. Eigenlijk niet te verwonderen vermits in een primaire maatschappij water- en windmolens economische werktuigen zijn van allereerste orde.

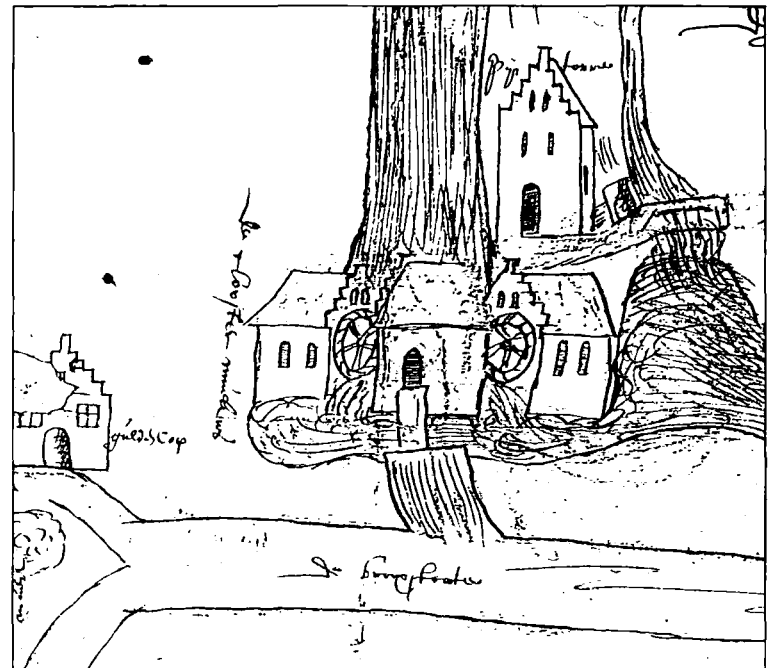
In de penningkohieren komen in het geheel 16 molens ter sprake. Voegen wij daar, om het onvolledige kohier van Geraardsbergen-stad aan te vullen, de 4 molens bij die wij kennen uit andere bronnen (1), dan komen wij aan een totaal van 20 molens. Deze zijn in de bronnen als volgt opgesomd.

Geraardsbergen (in 1573)

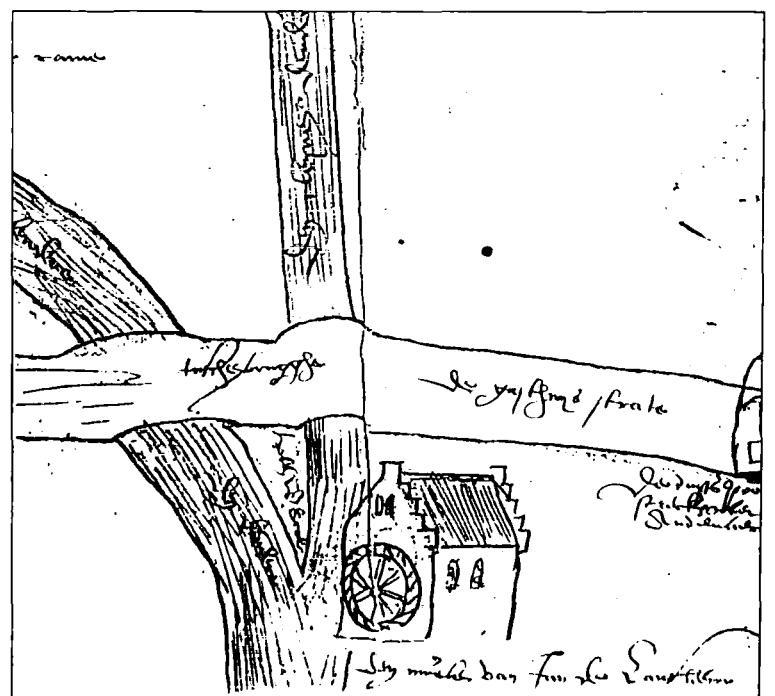
'Jan Van Erdenboyghem heeft in huringhe genoemen van mijnen heeren die prelaet (van de St.-Adriaansabdij) zijn vier waetermuelens, te wetene twee coerenmuelens, eenen mautmuelen, die oeyck maelt schurssen, ende eenen smautmeulen, tsamen voer die somme van 104 mudden coorens ende in ghelde 224p'.

'... de weduwe Adriaen vande cautsijen, pachteresse

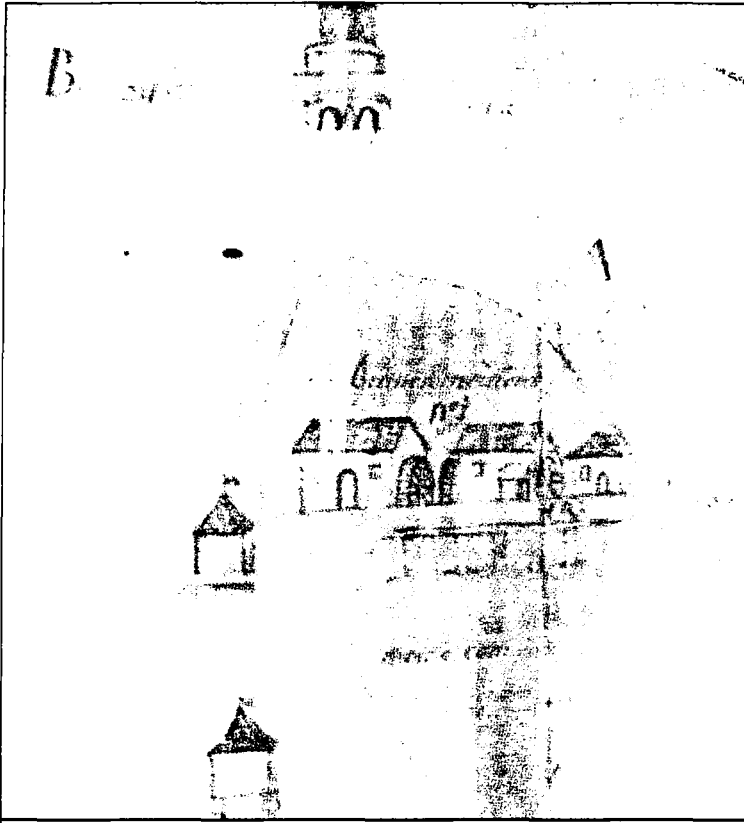
van(den) meulen toebehoiren(de) de kinderen Deluicx jaerl(inckx) gehouden es zonder affreck inde ruyminghe van(de) vijvers ende voerden van dien mitsgaders int cleen draeynde werck by assistentie gheestimeert es op xviii p (par) tsjaers ...' (Andere particuliere augmentatie akte 5).

De drie watermolens van de Sint-Adriaansabdij op de Dender in Geraardsbergen - detail van plan uit 1616. Bemerck vooraan de Brugstrate, op de achtergrond de Pijntoren en links de "Gulden Cop" met daarvoor het Manneken-pis op de Markt.

De vierde watermolen van de Sint-Adriaansabdij in Geraardsbergen stond op de Kleine Dender ter hoogte van de huidige Begijnhofkaai - plan 1616. Tusschenbrugge en Gasthuysstrate noemen thans Grotestraat

De drie "binnenmolens" op de Dender in 1782. Bemerkt links ervan het sas en op de achtergrond de brug beneden de Brugstraat.

Grimminge (1571)

'Adriaen Van Brueseghem houdt in pachte vande abdije (van Beaupré) eenen wintmuelen voor 5 mudden coorens (of 72p)'. Deze molen stond in de meers 'de clapmuelen'.

Idegem (1571)

'Catherijne De Drijvere houdt in pachte van St.-Adriaen de slachmuelen te Bulleghem met meer andere goederen tprincipael sorteert te Voorde' (2).

Moerbeke (1571)

Er kwam hier geen molen voor. De inwoners waren aangewezen op de nabije watermolens in Viane.

Nederboelare-Onkerzele (1571)

'Jacop Stalins houdt in pachte vande prelaet van Sinte Adriaens eenen wintmuelen met 1 bunder lant voer 7 pond groot (84p) en twee mudden tarwe (36p)'. Totaal: 120p.

Nieuwenhove-Waarbeke (1571)

Er is geen molen vermeld. De inwoners waren waarschijnlijk aangewezen op de watermolen bij het Hof ten Berghe in Vollezele, eigendom van de St.-Adriaansabdij.

Ophasselt (1571)

'Matheus Van Eerdenboyeghem bringt over de watermuelen binnen Vrijen ter Hasselt (de Vrijheid) door hem gecocht (van Joos Vanden Broucke,

pachter was dan Adriaan Van Cauwenberghe) met drie dachwant groen waerde, samen geschat op 24p plus de cijns van 43 rasieren koren aan de heer van Ophasselt'. Totaal: 127p 4s (3).

'Jan Van Hughevelde bringt over zijn behuisde stede ende erve met de watermuelen daeraen klevende'. Deze molen was gelegen op de wijk Morenbroek. Geschatte waarde 48p.

'Franchois Van Eerdenboyeghem houdt in pachte van de heere van Hasselt de coorenwintmuelen voor 8 pond grooten vlaamsch ende 11 halsteren cooren'. Totaal: 122p 8s. Deze windmolen stond op het Shaecxvelt.

Overboelare-Goeferdinge (1571)

'Abraham De Le Cuvelerie heeft in pachte vande wede Fonteyne de cooren ende slachmuelen ter Dutsen groot met vijvers, dammen ende meersch 1600 roeden voor 7 mudden cooren (88p 4s) ende in ghelde 84p'. Totaal: 172p 4s.

Schendelbeke (1571)

Er was geen molen. De inwoners waren verplicht de windmolen van Vloerzegem te gebruiken.

Smeerebbe-Vloerzegem (1571-72)

'De wede Luyck De Vincke bewoont haar hofstede wezende eenen waetermuelen op de beke staende (te Smeerebbe), groot zonder de vijvers 200 roeden'. De cijns bedroeg 112p.

'Jan van Hughevelde houdt in pachte vande Grave van Bueren seeckere wintmuelen te Vlueseghem voor 122p'.

Viane (1572)

'Steven Stalpaerts houdt in pachte beede muelens (een korenmolen en een slagmolen) competerende sijne Majesteit voor 232p en 12 rasieren erfelijke rente' (4). Totaal: 392p 16s.

Zandbergen (1571)

'Jan Stevins houdt in pachte van mijnheere van Zantberghe de wintmuelen om 25 mudden coorens tsjaers gheestimeert op 12p tmudde es 300p'.

'Adriaen Van(den) Assche heeft een waterslachmueleken staende op een beexken gheestimeert op 12p'.

Zarlardinghe (1571)

'Antheunis Lombaert heeft eenen watermuelen ghelegghen beneden de kercke deser prochie met eenen vijvere ende dammen daer aen clevende groot al tsamen vier dachwant en half stjaers geestimeert op 84p'.

1. Bezitsstructuur van de molens

Een eerste facet dat we wensen te onderzoeken is de bezitsstructuur of de pacht-eigendom-verhouding van de molens.

	Eigendom	Pacht	Eigenaars bij pacht
Geraardsbergen	-	4	St.-Adriaansabdij de kinderen Deluicx
Grimminge	-	1	Beaupréabdij
Idegem	-	1	St.-Adriaansabdij
Onkerzele	-	1	St.-Adriaansabdij
Ophasselt	2	1	Heer v Ophasselt
Goeferdinge	-	2	Wed. Fonteyne
Smeerebbe	1	-	
Vloerzegem	-	1	Heer v Boelare
Viane	-	2	Heer v Viane (*)
Zandbergen	1	1	Heer v Zandbergen
Zarlardinge	1	-	
Totaal	5	15	

(*) Geconfisqueerd

Wij stellen vast dat 15 van de 20 molens werden gepacht (75%) en dat slechts 5 molens (25%) eigendom waren van de molenaar of olieslager zelf. Geraardsbergen volgde hierbij de trend die voor gans het Land van Aalst gold en die gevoelig afweek van de rest van de provincie (5).

	Eigendom in %	Pacht in %	Onbekend in %
Geraardsbergen	25	75	-
Land van Aalst	23	77	-
Land van Dendermonde	47	53	-
Land van Waas	62	35	3
De Oudburg	41	55	3

De aparte plaats inzake bezitsstructuur die het Land van Aalst (en Geraardsbergen) in de provincie innam, was waarschijnlijk een gevolg van het hoge getal korenwatermolens. Deze waren zowel bij oprichting als voor onderhoud veel duurder dan korenwindmolens en oliemolens. Het was dus een private persoon financieel haast onmogelijk een korenwatermolen te bouwen of te verwerven. En bovendien ontbraken de goedkopere rosmolens bijna geheel in de streek.

Een vraag die we ons in dit verband ook kunnen stellen, luidt: 'Wie waren in 1571-73 de eigenaars van de molens'? Deze vraag is niet onbelangrijk. Wij weten immers dat de oorspronkelijke water- en windmolens bijna steeds eigendom waren van de 'heren', vaak van abdijen. Deze toestand was een gevolg van de koninklijke rechten die stelden dat zowel het water in de waterlopen als de wind

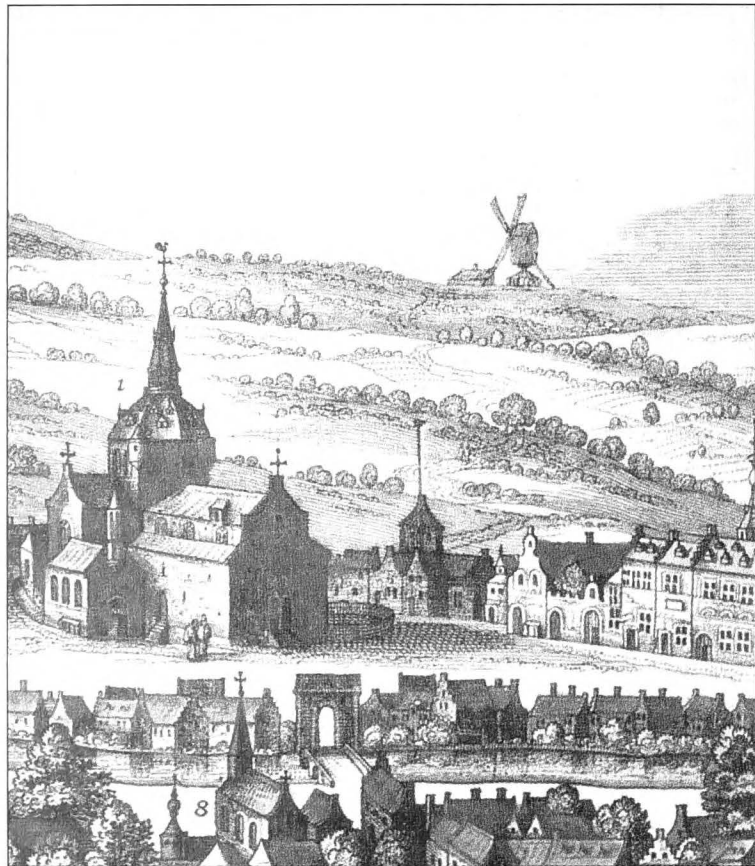
toehoorde aan de koning. Op grond van deze rechten was, zowel voor het bouwen van een watermolen als voor het oprichten van een windmolen, een koninklijke vergunning nodig. In het kader van de feodaliteit kon de vorst bepaalde van zijn rechten in leen geven. Voor molens geschiedde dat vaak aan de plaatselijke heren of abdijen (6).

Een summier onderzoek naar het verleden van de hoger vermelde molens leerde ons dat ook in de streek Geraardsbergen de 'heren' aan de basis lagen aan de oprichting van de molens.

De **St.-Adriaansabdij** bezat in 1573 zes molens. Van de vier zogenaamde binnenmolens in Geraardsbergen had zij er twee verworven door aankoop in 1441 van Cornelis Van Liedekereke (een korenmolen en een moutmolen) en één door aankoop in 1485 van Daniël

van Bouckhoute (een korenmolen). Deze molens werden aanvankelijk door de baron van Boelare (twee molens) en de heer van Viane (één molen) in leen gehouden van de graaf van Vlaanderen. De vierde watermolen in Geraardsbergen, een slagmolen, bouwde de abdij in 1500 zelf met koninklijke toestemming (7).

De korenwindmolen op de flanken van de Oudenberg (Onkerzele) werd in 1248 door de abdij met grafelijke toestemming opgericht (8). Deze was dus de oudste molen in de omgeving van de abdij en voorzag in het malen van het graan van de talrijke hoven van de abdij in de omgeving van Geraardsbergen.

Hoog boven de Markt van Geraardsbergen torent de korenwindmolen van de Sint-Adriaansabdij. Detail van de tekening van "Gerardimontium vulgo Geertsberghe" in Atlas Major - 1648 - Joan Blaeu.

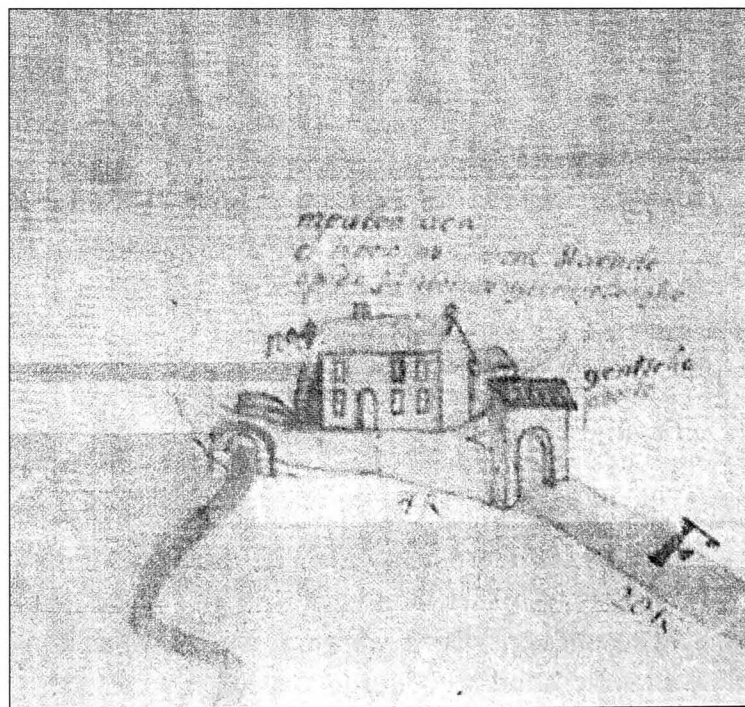
De watermolen te Bullegem (Idegem) ten slotte kreeg de St.-Adriaansabdij in 1233 van Gillis, heer van Hasselt (9).

De **abdij van Beaupré** had in 1571 één molen. Zij verkreeg kort na haar stichting in 1228 de toestemming van de Vlaamse graaf voor het bouwen van deze korenwindmolen in de nabijheid van haar kloostergebouwen in Grimminge. De oudste vermelding van deze molen dateert van 1244 (10). Het is dus één van de oudste windmolens van Vlaanderen.

Bij het opstellen van de penningkohieren werden nog vijf molens rechtstreeks gepacht van de **lokale heren**.

De Watermolen aan de Gentsepoort in Geraardsbergen met de molenkom aan de overzijde van de Gentsestraat. Atlas Major - 1648 - Joan Blaeu

De watermolen aan de Gentsepoort in 1782.

De windmolen in Vloerzegem, eigendom van de graaf van Bueren, **heer van Boelare**, was reeds in 1294 in bezit van een voorzaat van deze dorpsheer. De molen werd dan immers vermeld in het testament van Margriet van Edingen, overleden in 1290, en weduwe van Raas van Liedekerke, heer van Boelare (11). De koren- en de oliewatermolens in Viane waren in 1571 in beslag genomen namens de Spaanse koning. Voorheen behoorden zij toe aan de graaf van Egmont, **heer van Viane** en Moerbeke. Voor deze molens kennen wij geen vroegere vermeldingen. Toch moet de korenmolen zeer oud zijn geweest. Immers, toen

in 1293 ridder Geraard, heer van Viane, en zijn dame Maroie, het hof te Koudenberg verkochten aan het pas gestichte klooster van de Rijke Klaren in Gentbrugge, verleenden zij enkel toestemming tot het oprichten van een slagmolen op de vijver te Koudenberg (12). Blijkbaar wensten zij hiermede hun heerlijke rechten op de korenwatermolen op de Mark te beschermen. Oudere informatie dan 1571 ontbreekt ons volledig nopens de vermelde korenwindmolens van de heren van Ophasselt en Zandbergen.

De ouderdom van de verpachte watermolens van de weduwe Fonteine in Goeferinge moet opnieuw zeer hoog zijn. De korenmolen wordt in de archieven van Beaupré reeds in 1244 vermeld. Toen kreeg deze abdij de molen te Duche (Duitsenbroek) in eeuwige gift van Jan Clericus van Geraardsbergen en zijn vrouw Elizabeth tegen een jaarlijkse cijns van zes denieren, te betalen aan de heer van Boelare (13). Blijkbaar was de oorspronkelijke bezitter de heer van Boelare, maar had hij deze molen in cijnspacht (erfpacht) uitgegeven.

Wij vermoeden dat zulke pacht van onbeperkte duur ook geldt voor de andere molens die in 1571 worden vermeld als zijnde eigendom van de molenaars zelf. Alvast over de watermolen in Smeerebbe hebben wij hierover zekerheid. Deze werd pas in 1501 definitief losgemaakt van het hof te Berchem, toen de Gentse St-Pietersabdij hem afstond tegen een erfelijke cijns van 3 pond grote per jaar aan Hendrick Vijncke (14).

De watermolen in Zarlardingge zou naar ons oordeel wel eens kunnen deel uitgemaakt hebben van de villa 'Saroldingas', in 866 vermeld onder de goederen van de abdij van Lobbes(15).

De watermolen van Zarlardingge volgens het landboek van 1760

En de watermolens in Ophasselt komen ter sprake in het midden van de 11e eeuw bij de ruiling van goederen tussen het klooster van Verdun en Boudewijn, graaf van Vlaanderen. De drie toen vermelde watermolens hoorden waarschijnlijk bij de drie (latere) heerlijkheden in Ophasselt: Hasselt ter

poort, het Vrije en Moorenbroek. In de twee laatste plaatsen bestonden de molens dan nog in 1571 en waren in cijnspacht uitbested (16).

De oliemolen in Zandbergen wordt beschreven als een 'waterslachmueleken staende op een beexken' en had een zeer minieme kadastrale waarde van 12 pond. De twee molenvijvers werden gepacht van de heer van Zandbergen zodat ook hier erfpacht aangewezen lijkt. Ten slotte rest ons alleen nog de watermolen aan de Reeppeorte onder de loupe te nemen. Hier vermoeden we dat de molen ooit eigendom was van de familie Gaylinc, een vooraanstaande Geraardsbergse familie waarvan een telg ooit heer van Schendelbeke was. Bepaalde rechten verbonden aan die heerlijkheid en ook bepaalde Schendelbeekse tienderechten situeren zich in Nederboelare. Mogelijk is de molen ooit een eigendom geweest van de heer van Boelare en door vererfenis overgegaan aan de heer van Schendelbeke en later aangekocht door een Gaylinc. Voor de verdere verwerking houden we het eigendomsrecht bij de kinderen Deluicx.

Keren wij nu terug naar ons uitgangspunt, namelijk de vraag: 'Wat was van het aloude molenrecht in 1571-73 in Geraardsbergen nog bewaard gebleven?'. De volgende tabel wil ons daarbij helpen.

(*) De cijnspacht buiten beschouwing gelaten.

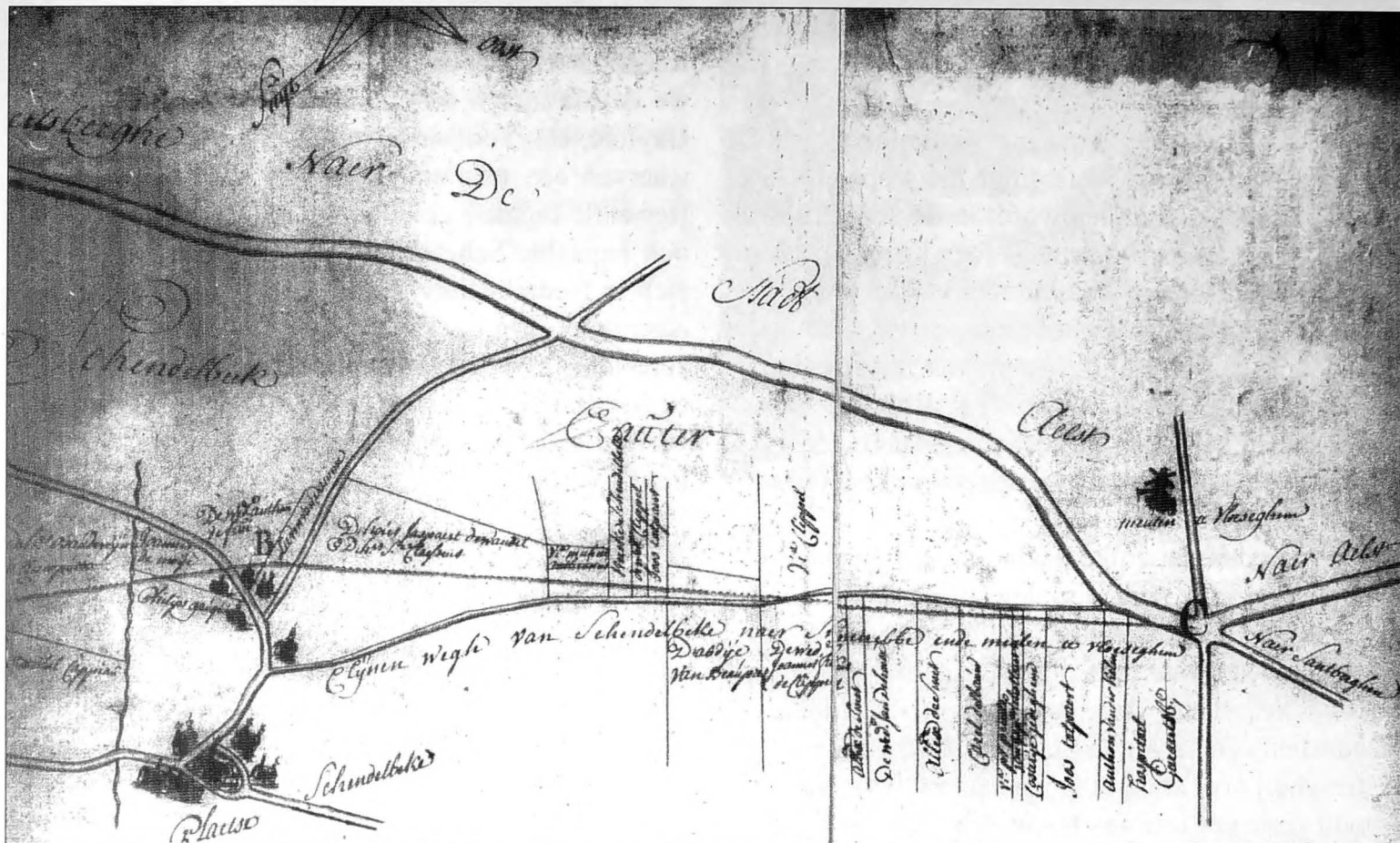
Eigenaars van de molens in Geraardsbergen 1571-73

Eigenaars	Aantal	Procent
Abdijen	7	35
Plaatselijke heren	5	25
Burgerij	3	15
Molenaars zelf(*)	5	25
Totaal	20	100

Bijna drie vijfden van de molens waren in 1571-73 nog zuiver in handen van de 'heren', m.a.w. van de plaatselijke adel en de abdijen. Vijftien procent was 'eigendom' van de burgerij en slechts een op vier molens waren in 'bezit' van de molenaars zelf. De impact van de 'heren' wordt bovendien nog duidelijker wanneer wij bedenken dat deze zogenaamde eigen molens meestal met een cijnsrecht aan de plaatselijke heer bezwaard waren.

Ook nu volgt Geraardsbergen heel goed de cijfers voor het Land van Aalst en treedt er een groot verschil op met de rest van de provincie (17). In feite had enkel in het Land van Aalst het aloude molenrecht heel goed stand gehouden. De redenen hiervoor waren analoog als bij de bezitsstructuur: de aanwezigheid van veel korenwatermolens, van minder oliemolens en het bijna totaal ontbreken van rosmolens.

Eigenaars van de molens in % ca. 1571				
	Abdijen en 'heren'	Burgerij en stad	Molenaars	Onbekend
Geraardsbergen	60	15	25	-
Land van Aalst	62	15	23	-
Land v Dendermonde	34	19	47	-
Land van Waas	21	14	62	3
De Oudburg	36	20	41	4

De wegnis in de buurt van Schendelbeke met rechts de windmolen van Vloerzegem - 1766.

2. De krachtbron van de molens

Een tweede facet dat we bij de studie over de molens willen belichten is de krachtbron van de molen. Hierbij kunnen we drie soorten molens onderscheiden: watermolens, waarbij stromend water de nodige energie leverde; windmolens, waarbij de wind als krachtbron diende en

rosmolens, waarbij de molenstenen in beweging werden gehouden door paarden of andere trekdieren.

Zoals we reeds zagen speelde de krachtbron een voorname rol bij de bezitsstructuur, maar ook de waarde, de capaciteit en zelfs de grondstof die werd verwerkt, waren er door bepaald.

De molens in Geraardsbergen opgedeeld naar de krachtbron 1571-72			
	Watermolens	Windmolens	Totaal
Geraardsbergen	5	-	5
Grimminge	-	1	1
Idegem	1	-	1
Moerbeke	-	-	0
Nederboelare-Onkerzele	-	1	1
Nieuwenhove-Waarbeke	-	-	0
Ophasselt	2	1	3
Overboelare-Goferdinge	2	-	2
Schendelbeke	-	-	0
Smeerebbe-Vloerzegem	1	1	2
Viane	2	-	2
Zandbergen	1	1	2
Zarlardinge	1	-	1
Totaal	15	5	20

Drie op vier molens (75%) werden in Geraardsbergen aangedreven door waterenergie, slechts één op vier maakte gebruik van de wind als krachtbron en er kwam geen enkele rosmolen voor. Hierdoor neemt Geraardsbergen een heel aparte plaats in ten opzichte van de rest van Oost-Vlaanderen.

We menen voor het aanwezig zijn van dat hoge aantal watermolens twee redenen te moeten aanhalen. Vooreerst uiteraard het streekgebonden element. Het debiet en het waterval van de Dender en haar zijrivieren was voldoende groot om de molens het ganse jaar door te laten draaien. Vijvers met dammen

zorgden immers voor de nodige watervoorraad tijdens de drogere perioden.

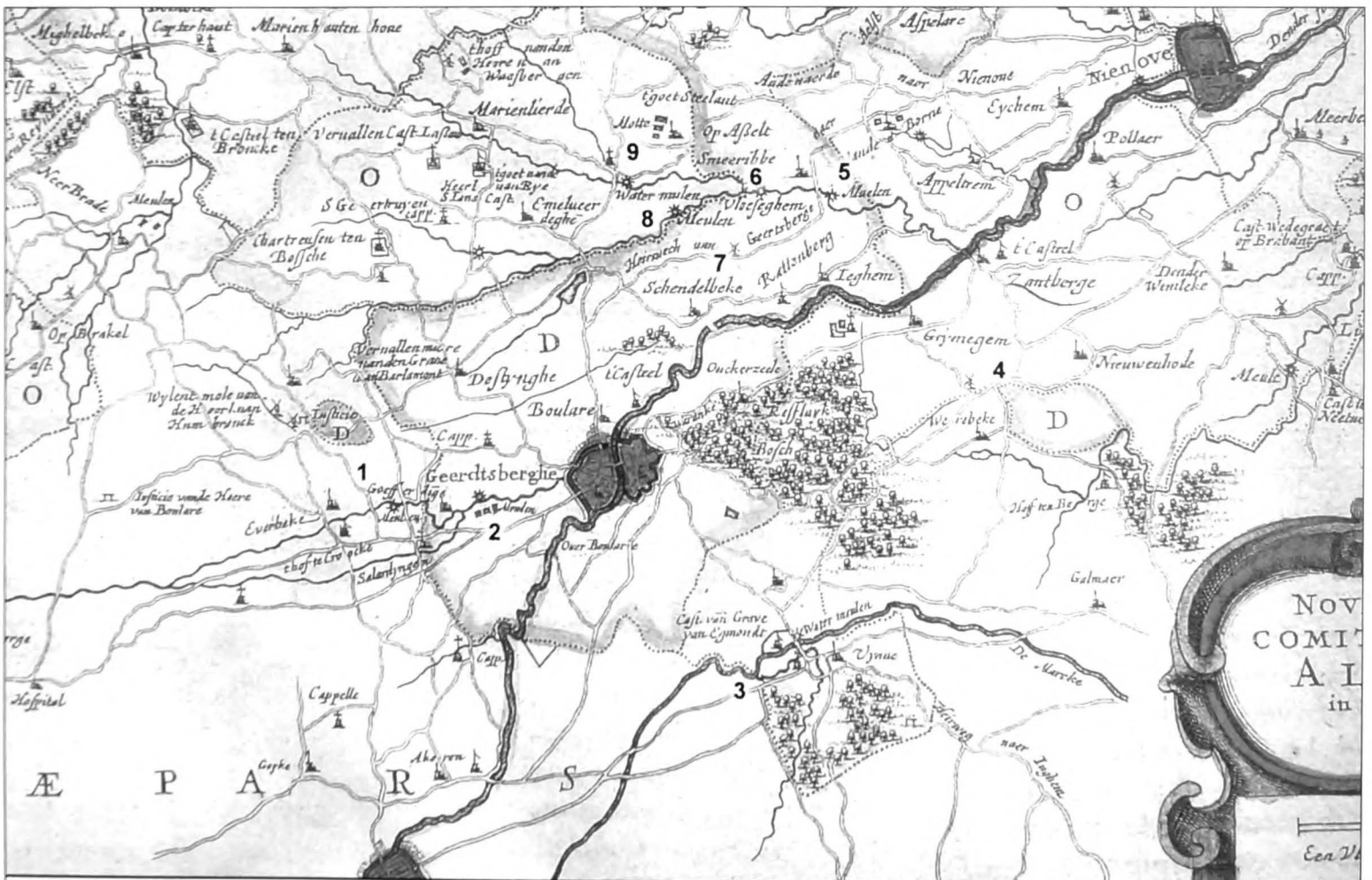
Daarnaast denken we dat de hoge ouderdom van de meeste molens de voornaamste oorzaak was van het overwicht aan watermolens.

Windmolens werden inderdaad pas gebouwd vanaf het einde van de 12e eeuw en toen bestonden de meeste van de vermelde molens reeds.

Vergelijken wij nu procentueel de situatie in Geraardsbergen met de andere regio's van de provincie (18).

De molens in Oost-Vlaanderen opgedeeld naar krachtbron ca. 1571

	Watermolens	Windmolens	Rosmolens	Onbekend
Geraardsbergen	75		25	0
Land van Aalst	47		32	19
Land v Dendermonde	12		59	11
Land van Waas	2		57	19
De Oudburg	0		70	11

Kaart van "Het Land van Aalst" - detail van de omgeving van Geraardsbergen en "t Lant van Boelare". Flandria Illustrata - 1644 - Antonius Sanderus.

De kaart vermeldt volgende molens:

1. De watermolen van Zarlardinghe;
2. De watermolen Ter Dutsen in Goefderdinge;
3. De watermolen op de Marke in Viane naast het kasteel van de graaf van Egmont;
4. De windmolen in Zandbergen aan de huidige meidries;
5. De watermolen te Bullegem in Idegem;
6. De watermolen te Berchem in Smeerebbe;
7. De windmolen in Vloerzegem;
8. De watermolen te Moenebroek in Ophasselt;
9. De watermolen in de Vrijheid in Ophansselt.

Zoals reeds gesteld wijkt de situatie in Geraardsbergen helemaal af ten opzichte van de andere streken en zelfs ten opzichte van de rest van het Land van Aalst. Algemeen kunnen we stellen dat hoe meer noordwaarts in de provincie de molen was gelegen, hoe minder er een beroep gedaan werd op water als krachtbron en hoe meer op wind. De rosmolens kunnen we beschouwen als pogingen van rijke boeren om te ontsnappen aan het oude molenrecht.

3. De verwerkte grondstof

Een laatste facet dat we belichten is de opsplitsing van de molens naar de grondstoffen die ze verwerkten. Deze indeling schenkt ons informatie over de toestand van de industrialisatie van de streek. In Geraardsbergen kwamen slechts een beperkt aantal verschillende types voor. Dit wijst ongetwijfeld op de aanwezigheid van zeer weinig gespecialiseerde industrie. Een vroeg teken van industriële achterstand van de regio ?

De korenmolens in Geraardsbergen 1571-72

	Pacht	Eigendom	Totaal
Watermolens	5	4	9
Windmolens	5	-	5
Totaal	10	4	14

In de korenmolens verwerkten de molenaars hoofdzakelijk de door de landlieden geteelde broodgranen - rogge, tarwe en masteluin (een mengsel van beide) - tot bloem voor de eigen consumptie.

Daarnaast werd er ook gerst en evene (een soort haver) geplet tot veevoeder. In Geraardsbergen was hiervoor 1 graanmolen per 661 inwoners ter beschikking.

De vijf oliemolens werden alle aangedreven door stromend water. Vier olieslagers pachtten hun molen en één was er eigenaar van.

In de 16de eeuw had de olieslager raapzaad, lijnzaad en mogelijk ook al koolzaad en kempzaad ter beschikking.

De molens in Geraardsbergen opgedeeld naar de grondstof die zij verwerken 1571-72

	Korenmolens	Oliemolens	Schorsmolens	Moutmolens
Geraardsbergen	3	1	1/2	1/2
Grimminge	1	-	-	-
Idegem	-	1	-	-
Moerbeke	-	-	-	-
Nederboelare-Onkerzele	1	-	-	-
Nieuwenhove-Waarbeke	-	-	-	-
Ophasselt	3	-	-	-
Overboelare-Goeferinge	1	1	-	-
Schendelbeke	-	-	-	-
Smeerebbe-Vloerzegem	2	-	-	-
Viane	1	1	-	-
Zandbergen	1	1	-	-
Zarlardinghe	1	-	-	-
Totaal	14	5	1/2	1/2

Van de twintig molens die in Geraardsbergen actief waren dienden er veertien voor het malen van granen, vijf voor het persen van olie uit oliehoudende zaden en één molen werd deeltijds gebruikt voor het persen van run uit eikenschors en deeltijds voor het malen van geëeste mout. De run werd aangewend voor het looien van leer door de huidevetters (19) en de licht gemalen mout voor het brouwen van bier.

Negen van de veertien korenmolens gebruikten stromend water als krachtbron (64%) en de vijf andere wind (36%). De molenaars pachtten iets meer dan de helft van de korenwatermolens en iets minder dan de helft hadden zij in eigen bezit of in cijnspacht. De meeste van deze watermolens waren van zeer hoge ouderdom. De windmolens daarentegen werden alle gehuurd hetzij van een abdij, hetzij van de lokale dorpsheer.

De oliemolens in Geraardsbergen 1571-72

	Pacht	Eigendom	Totaal
Watermolens	4	1	5
Windmolens	-	-	0
Totaal	4	1	5

De olie gewonnen uit raapzaad (en koolzaad) werd vooral gebruikt in de voeding, de verlichting en de zeepziederij. De geplette zaden werden achteraf als koeken toegediend aan het vee ofwel aangewend als meststof (20). De lijnolie en kempolie, beide slechts bijproducten naast de fabricatie van vlas- en kempgaren, werden vooral gebruikt in de zeepziederij en de verffabricatie. In Geraardsbergen was er 1 oliemolen per 1809 inwoners. Tenslotte geven we nog procentueel de indeling van de molens naar gelang de grondstof die ze verwerkten in de provincie (21).

De molens in Oost-Vlaanderen opgedeeld naar de grondstof die zij verwerken 1571-75

	Korenmolens	Oliemolens	Andere molens
Geraardsbergen	70	25	5
Land van Aalst	70	28	2
Land v Dendermonde	48	39	13
Land van Waas	56	39	5

De graanmolens vertegenwoordigden overal het grootste deel van het molenbestand. In het Land van Aalst was dat aandeel meer uitgesproken dan in het noorden van de provincie. Daar noteerden we dan een hogere concentratie aan oliemolens, waarschijnlijk ten gevolge van een intensievere vlasteelt (22).

Ten slotte stellen we vast dat er in de hele provincie slechts weinig specialistische molens voorkwamen. In het Land van Aalst waren dat slechts twee papiermolens, één volmolen, één schors- en moutmolen, en nog één moutmolen. De industriemolens in het Land van Dendermonde en het Land van Waas werden hoofdzakelijk aangewend als beukmolens voor het bewerken van vlas.

B. De brouwerijen

Het brouwen en het verkopen van bier zijn steeds vrij lucratieve bezigheden geweest. Vaak ligt het brouwersambacht aan de basis van de rijkdom van de landelijke en stedelijke aristocratische families. Het is dus echt verwonderlijk dat voor het ganse grondgebied van Geraardsbergen in de penningkohieren slechts zes brouwerijen worden vermeld. Dit cijfer moet onderschat zijn, wellicht doordat het kohier van de stad onvolledig is. De meeste brouwerijen waren waarschijnlijk in de stad gevestigd. De stadsmagistraat had immers het monopolie op de vergunningen voor de productie en de verkoop van het bier zelfs tot ver buiten de stadsgrenzen.

Brouwerijen in Geraardsbergen in 1571-72.

Lokatie	Eigenaar	Benaming
Stad (Markt)	Lieven Pricels	De Duyve
Grimminge	Beaupré-abdij	
Nieuwenhove-Waarbeke	Jan (Van) Berchem	(te) Claphout
Onkerzele-Nederboelare	Joos Vanden Brucxkine	
Ophasselt (Moorenbroek)	Steven De Meyere	
Zarlardinge (Bij de watermolen)	Jan Soetens	

Vermelden we tevens nog de mouterij van Jeremias Drousbeke (senior), die op de Markt was gelegen naast het Beenhuis.

C. De steenbakkerijen

We vonden slechts één concrete verwijzing naar een steenbakkerij.

In Overboelare-Goeferdinge pacht Andries Wermoes van Franchois Van Nieuwendorpe een bunder land voor 24 pond en 2500 'coreelsteenen' (waarde 7p 10s) en van de kerk van Overboelare een dagwand meers voor 2000 'coreelsteenen' (waarde 6p). Andries Wermoes was dus blijkbaar een steenbakker.

Verder vonden we nog een verwijzing naar een voormalige steenhouwerij in Zarlardinge op de wijk Ter Mijnsbrugghe (thans Brouwierstraat < doude auwerije).

Verwonderlijk worden noch in Nieuwenhove, noch in Zandbergen steengroeven vermeld. Zouden ze slechts later in gebruik zijn genomen ?

D. Smidsen.

Slechts twee vermeldingen van smidsen vallen er in de penningkohieren te noteren. Maar ook hier geldt de opmerking dat de meeste smeden wellicht in de stad waren gevestigd en er een aantal niet werden vermeld.

In Grimminge was de smidse verbonden aan de abdij Beaupré en in Zarlardinge was smid Symoen Vander Mijnsbrugghe mogelijk ook waard in D'aude Smesse aan de kerk.

Als niet-vermelde smidse vonden we in 1572: doude smisse opden herwech toverboelare (23).

E. Bakovens.

Als semi-industriële activiteit vermelden we nog expliciet het bestaan van een 'overbuer' in Grimminge bij Bartholomeus Vanden Camme. Aan de meeste grotere boerderijen zal waarschijnlijk al een bakoven zijn verbonden.

F. Herbergen.

In de kohieren worden slechts elf herbergen vernoemd. Ook hier terug de opmerking dat de grootste concentratie in de stad lag.

Van heinde en ver kwamen bedevaarders en boetelingen naar 'St.-Adriaans in Vlaanderen'. Zij zochten logies in herbergen en 'hostelryen' in de omgeving van de abdij en het marktplein.

Slechts twee namen zijn ons bekend: 'Het Schip' en 'De Hane' in de 'Cloosterstraete'. Er moeten er ongetwijfeld veel meer geweest zijn.

Maar ook in de dorpen zijn niet alle herbergen vermeld. Het is bekend dat schier elke wijk zijn drankgelegenheid had, meestal in de omgeving van de kerk. Het toenemend drankgebruik, het stijgend vagebondisme en allerlei misbruiken noopten de centrale overheid zelfs tot ingrijpen. Verschillende plakaten werden uitgevaardigd om het produceren en verkopen van bieren, wijnen en brandewijnen te reglementeren. Het aantal herbergen en hun openingsuren en het organiseren van gemakkelikheden werden eveneens genormeerd. Zo verboden bijvoorbeeld de edicten van 7 oktober 1531 en 31 augustus 1560 het schenken van bieren en het zich bevinden in een herberg op zon- en feestdagen gedurende de hoogmis en de vespers.

Of die plakaten wel de gewenste verbeteringen brachten valt erg te betwijfelen, want na enige tijd was de overheid verplicht aan de vroegere verordeningen te herinneren (24).

De drankzucht was in die periode zo groot dat vele buitenlanders op reis in onze streken zeer sterk onder de indruk kwamen van dit misbruik. In de reisbeschrijving van kapitein Vazques, die met de legers van Alexander Farnese door ons land trok en er ook enkele jaren verbleef, nemen de drankgelagen van onze Vlaamse voorouders een uitgebreide plaats in.

In zijn boek 'Oorlogen in Vlaanderen en Frankrijk' beschreef hij onze landstreken en de zeden van de bevolking. Naast de vele goede eigenschappen van de Vlamingen vermeldde hij ook: 'De mannen zitten de meeste tijd in de kroeg en daarom beijveren de vrouwen zich, hen met de grootste zorg en het grootste beleid te vervangen...'. 'Hun onmatigheid in het drinken berooft hen van het natuurlijk gebruik der rede en heeft hen tot deze jammerstaat gebracht. Hoewel zij dit zeer goed inzien, doen zij geen enkele moeite om zich te verbeteren, integendeel, zij geven er zich nog gereder aan over en drinken alsof in de drank hun heil besloten ligt ...'.

'Te middernacht als de vrouwen de dagtaak hebben volbracht, gaan zij naar de kroeg op zoek naar hun man. Iedere vrouw heeft dan een lantaarn bij zich en zij brengen zo hun man naar huis, aan de hand,

strompelend en struikelend. Soms moeten zij hem wel dragen als de man zo door de drank beneveld is dat hij niet meer zien kan waar hij zijn voeten moet zetten. Zo groot is in die streken de ondeugd van het drinken dat zij van de ene dronkenschap in de andere vallen, zozeer dat ik het hier als iets zeer bijzonder vermeld'. En hij vervolgt: 'Zij hebben altijd wel gelegenheid zich aan deze schandelijke ondeugd over te geven, want aan alles verbinden zij een drinkpartij. Bij de geboorte van een kind wordt er gedronken, en zij nodigen vrienden en magen uit om met hen te drinken en de geboorte te vieren. Bij de doop insgelijks en sterft er een der hunnen dan drinken zij op dezelfde wijze, met de zotte bewering dat als men zich hier een roes drinkt, de ziel in het hiernamaals rust vindt Als zij dronken zijn weten zij zich op behendige wijze op de been te houden. Zij lopen dan in een rits achter elkaar en slingeren over de weg, doch de laatste van de rij past zo goed mogelijk op de ruk te weerstaan en de waggelende sliert tegen te houden. Op deze wijze gaan zij voort, straat in, straat uit en ieder gaat naar zijn eigen huis. Het is inderdaad een knap staaltje dat zij met een beneveld brein hun eigen woning herkennen, en het is een zeer koddig schouwspel hen zo langs de weg te zien slungelen ...'.

En verder: 'Bij alle plechtige gelegenheden drinken zij echter, ook als zij trouwen en zij richten dan grootse en overdadige maaltijden aan. Ook als zij hun vrouw verliezen of bij de koop of verkoop wordt er gedronken en de overeenkomst wordt in de taverne afgesloten. Hier worden de zaken afgedaan, hier stelt men de bescheiden van koop en huwelijk op en het drinken is schering en inslag ...'.

En zo gaat de Spanjaard verder met de beschrijvingen van nog een aantal gelegenheden die zich lenen tot het aanrechten van drankgelagen (25).

'De Kaartspelers' - Adriaan Brouwers

Zijn verhaal is wellicht vatbaar voor overdrijving en veralgemening maar toch wordt de drankzucht van grote lagen van de bevolking bevestigd door heel wat gebeurtenissen. In het archief van de stad Geraardsbergen en de baronie Boelare bevinden zich een reeks processen-verbaal van lijkschouwingen verricht door de baljuw, de luitenant-baljuw of een gerechtelijk officier samen met een 'cherurgijn' of een 'liciencaet inde médecine'. Hierbij komen heel wat dodelijke ongelukken, die veroorzaakt zijn door dronkenschap, en vechtpartijen in herbergen aan het licht. Enkele voorbeelden ter illustratie:

'Opden 26de sprocle 1566 heeft phls rousseau, hoochbailliu, ... anschau ghedaen van een jonck enapel kint, oudt ontrent drye weken, ten huysen van joos beeckman, weert inde zwane opden reep (Nederboelare) ... welck kint doot ghevonden es inde zetelstoel staende inde ciekene int noorde vande viere, overmits daer inne gheseten hadde, zoemen seyt, een laurent N van herzele, heel by drancke wesende, ende welcke laurent ter stont ghevanghen wierde ende ghelevert tzynerpoort te Gheersberghe'.

'10 oogst 1572 - Andries Zaeghman, lieutenant-bailliu inde presentie van pieter ende jan pevinage, leenmannen van boelaer, hebben anschaut doot lichaam van joos zoetens, bevonden ten huysen van pieter vandermotten, tavernier ande brugghe tscendelbeke, inde gastcamere aldaer'. Meester Jan De Donckere, chirurgijn, heeft 'bevonden eene wonde inde rechte zijde tusschen de corte rebben deur-gaende, commende inde zware levere causeerende soe de doot'.

Eveneens in 1572: 'Andries de hoves ... lieutenant-bailliu anschaut doot lichaem van joos meyfroot, jonckgheselle ... bevonden ten huysen van andries vranx tavernier in taertken binnen overboelaer'. Jan De Doncker stelt een wonde vast 'inde rechte zijde onder sijne ocxels tusschen de tweede ende derde rebbe ende commende tot inne de nederbuyck' (26).

De lijst van de volgende herbergen moet dus zeker ook voor het platteland onvolledig zijn:

Nog vermeld in andere bronnen zijn: Overboelare (Dutscoutere): De Starre (1568) Schendelbeke (aende brugghe): de herberg van Pieter Vandermotten (1572).

G. De handel

In verband met de handelsactiviteiten zijn we zoals reeds gezegd zeer pover geïnformeerd. Enkel de handelaars die een omzet realiseerden van minimum 300 Carolusgulden of 600 ponden moesten een aangifte doen. Om aldus als koopman in aanmerking te komen moest zijn jaarlijkse verkoop ca. 12000 liter graan of 1500 kg vlas bedragen.

De 20e penning (5 %) werd geheven op 'twaschdom' of de winst, die op 6 % werd geraamd. De te betalen belasting bedroeg dus 0,3 % van het omzetcijfer.

We onderzochten de 'Rekeninghe uit het quartier van Ghendt omme de jaerschaere 1572', die bewaard is in het stadsarchief te Gent (27). Deze lijst geeft een globaal overzicht van de betaalde belasting voor het werkgebied Gent, dat ongeveer overeenstemde met het huidige Oost-Vlaanderen plus de kasselrij Kortrijk, het Hulsterambacht en het Assenedeambacht. De vermelde bedragen golden voor twee jaar zodat we ze moesten halveren om de jaarbelasting te kennen.

In de rubriek 'Deen derde vande Lande van Aelst contribuerende metter stede van Gheeroutsberghe' werd slechts één aangifte ingeschreven: 'Gheeroutsberghe stede 43p 10s ende afghecort 5p 8s voor personen die bij den brandt haerlieden coopmanschepe verloren hebben, blijft 38p 2s of sjaers 19p 1s'. Enkel de stad telde dus onder haar burgers kooplieden. Er waren er ten hoogste tien, twee anderen hadden door een recente brand hun statuut als koopman verloren (28). Op het platteland rond Geraardsbergen was geen enkele 'groothandelaar'. Het weze trouwens opgemerkt dat het totale aandeel van het 'Oost-Vlaamse' platteland in de handel niet eens de 5 % overschreed. De stedelingen controleerden zo goed als de gehele handelsstroom.

Lijst van de herbergen in Geraardsbergen 1571-75.

Lokaliteit	Eigenaar	Benaming
Stad (Cloosterstracte)	Olevier DeCruydenaer	Het Schip en De Hane
Grimminge	Lauwereys Vanderbrugghen	De Swane
Moerbeke	Jan De Hondt	De Hazendans
Nederboelare-Onkerzele	Hector De Roeck	St.-Anna
	Hendrick De Vroe	De Swane
Overboelare-Goeferdinge	Gillis Lombaert	tWithuys
	Adriaen De Haeck	De Dry Inghelen
	Andries Vranx	Taertken
Zarlardinge	Symoen Vander Mijnsbrugghen	D'Aude Smesse
	Jacob Peerts	Int Wentgat

Aandeel van de steden in de Oost-Vlaamse handel 1572.

Stad	Jaarlijks belasting	Jaarlijkse omzet	Procentueel
Geraardsbergen	19p1s	6350p	1,48
Aalst	64p16s	21600p	5,02
Zottegem	4p0s3d	1335p	0,31
Ronse	20p3s5d	6720p	1,56
Oudenaarde	532p12s4d	177535p	41,24
Dendermonde	34p0s4d	11340p	2,63
Deinze	3p9s	1150p	0,27
Gent	613p8s	204470p	47,50
Totaal		430500p	100

Gent en Oudenaarde namen negen tienden van de handel in de provincie voor hun rekening. Heel opvallend was de sterke positie van Oudenaarde, die door zijn rijke tapijthandel bijna Gent naar de kroon stak. Het aandeel van Geraardsbergen en de rest van het Land van Aalst was vrij miniem (8,5 %). Nog zwakker was de situatie van het Land van Dendermonde, het Land van Waas en de Oudburg. Waarschijnlijk golden hier de invloeden van respectievelijk Antwerpen en Gent.

Houden we ook rekening met de belangrijke handelsomzet van Kortrijk, 111.300 pond, dan mogen wij besluiten dat in 1572 de handel in het 'quartier van Ghendt' werd gedomineerd door drie centra: Gent, Oudenaarde en Kortrijk.

Voetnoten

- (1) E. SOENS, op. cit., p. 223.
- (2) Deze watermolen is in het kohier enkel ter memorie vermeld. Hij stond op de Molenbeek langs de kant van Idegem. Het molenhuis stond echter aan de zijde van Voorde. De kohieren van Voorde zijn niet bewaard gebleven zodat wij de juiste kadastrale waarde van de molen niet kennen.
- (3) In het penningkohier van 1576 is deze molen eigendom van Laureis Boenbeke.
- (4) Deze molens waren eigendom van de graaf van Egmont maar werden geconfisqueerd.
- (5) Verwerking op basis van: J. DE BROUWER, 'De molens in het Land van Aalst omstreeks 1575', in Land van Aalst, jg. XI, 1959, p. 191; L. PEE, op. cit., p.317; H. VAN DEN ABEELE, op. cit., p. 143; C. DE RIDDER, op. cit., p. 158-160.
- (6) P. BAUTERS, 'Eeuwen onder wind en wolven - Windmolens in Oost-Vlaanderen', Gent, 1985, p. 19.
- (7) E. SOENS, op. cit., p. 223.
- (8) E. SOENS, op. cit., p. 249.
- (9) E. SOENS, op. cit., p. 154.
- (10) A. DU BOIS, 'De Cisterciënzerinnenabdij van Beaupré te Grimminge. Ontstaan en domaniale ontwikkeling (1228-1375)', onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1969, p. 131.
- (11) L. GOEMINNE, 'Twee oude windmolens in de streek van Geraardsbergen', in Land van Aalst, jg. XXXV, 1983, p. 247.
- (12) F. DE CHOU, '12 historische hoeven uit Geraardsbergen', op. cit..
- (13) A. DU BOIS, op. cit., p. 131.
- (14) F. DE CHOU, op. cit.
- (15) J. WARICHEZ, 'L'Abbaye de Lobbes - Depuis les origines jusqu'en 1200', Doornik, 1909; en J.-P. DEVROEY, 'Le polyptyque et les listes de biens de l'abbaye Saint-Pierre de

Lobbes (IXe-XIe siècles) - Edition critique', in Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel, 1986, p. 51, 57.

Mogelijk behoorden ook de molens in Goeferdinge en te Bullegem ooit tot de domeingoederen van deze abdij, namelijk als onderdelen van de villae Ducia en Lotice.

F. De Potter en J. Broeckaert situeren verkeerdelijk de 'Veretementien molen' (1244) in Overboelare. Deze molen was gelegen te Verschmoet op de beek die de grens vormt tussen Hemelveerdegem en Deffinge. De villa Vercenau was eveneens een domeingood van Lobbes.

(16) F. DE POTTER - J. BROECKAERT, 'Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen: Ophasselt', Gent, 1896, p. 3.

(17) De berekeningen steunen op de gegevens uit de literatuur vermeld in voetnoot 5.

(18) Idem voetnoot 5.

(19) De huidevetterij was een zeer oud ambacht in Geraardsbergen vooral beoefend buiten de Putsemainpoort in de omgeving van de schorsmolen. De oudste spotnaam voor de Geraardsbergenaren was trouwens 'de huidevetters'.

(20) P. Lindemans, 'Geschiedenis van de landbouw in België', Antwerpen, 1952, dl.2, p. 269.

(21) Zie voetnoot 5.

(22) P. LINDEMANS, op. cit., dl.2, p. 219.

(23) G. VAN HERREWEGHEN, 'Oude rechtsgeplengheden in het Land van Boelare', in Land van Aalst, jg. XIV, p. 232.

(24) N. KERCKHAERT, 'Oude Oostvlaamse Herbergen', Gent, 1976, p. 33.

(25) J. BROUWER, 'Kronieken van Spaansche soldaten uit het begin van de Tachtigjarige oorlog', Zutphen, 1933.

(26) G. VAN HERREWEGHEN, op. cit., p. 232.

(27) Stadsarchief Gent, Penningkohieren, 21/89, fo LXXX.

(28) In maart-april 1571 trok kapitein Isidoor Pacheco met zijn legerbende, ongeveer 170 man sterk, door de stad en verwoestte haar. 'Commende van Sint Adriaens te Gheerberghe, waer zij 't al uutghepeistert hadden', schrijft PIOT in zijn 'Vlaamsche Kronijk'. Zie V. FRIS, 'Geschiedenis van Geeraardsbergen', Gent, 1911, p. 177.

HOOFDSTUK 6: Bevolking en bewoning

Voor de 16e eeuw zijn de penningkohieren de voornaamste en de betrouwbaarste bron voor het bepalen de bevolkingsaantallen van steden en gemeenten. Door immers het aantal gezinnen te vermenigvuldigen met 5 krijgen we een vrij nauwkeurige benadering van het bevolkingscijfer van een dorp (1).

Een ander interessant gegeven voor de demografie is tevens de bevolkingsdichtheid. We verkrijgen dit gegeven door het bevolkingsaantal te delen door de oppervlakte.

Verder interesseert het ons te weten hoe groot het huizenbestand wel was en tevens wie de eigenaars waren: de bewoners zelf of bepaalde huisbazen?

En ten slotte onderzoeken we voor deze dorpen waar de gegevens het toelaten in welke straten en gehuchten de bewoning zich concentreerde.

%) woonden. De aantrekkingskracht van de stad op de bevolking van de omliggende dorpen was vrij hoog, wat dus kan wijzen op een belangrijk kleinhandels- en verzorgingscentrum en een hoge semi-industriële werkgelegenheid (in de tapijt- en lakenweverij).

De bevolkingsdichtheid bedroeg 113,5 inwoners per km². Voor de stad was dit cijfer bijzonder hoog: 1570,7 inw./km², maar ook het platteland was vrij goed bevolkt: 79,9 inw./km² (2).

Hoge dichtheden vielen vooral te noteren voor de dorpen Nieuwenhove-Waarbeke, Idegem, Viane en Zarlardinghe. Dun bevolkt waren Nederboelare-Onkerzele, Schendelbeke, Smeerebbe-Vloerzegem en Overboelare-Goeferdinge.

B. De bewoning

Gemeente	Aantal gezinnen	Aantal inwoners	Oppervlakte in km ²	Dichtheid Inw./km ²
Geraardsbergen(3)	600	3000	1,91	1570,7
Grimminge	72	360	4,41	81,6
Idegem	83	415	3,41	121,7
Moerbeke	102	510	6,43	79,3
Nederboelare-Onkerzele	93	465	10,47	44,4
Nieuwenhove-Waarbeke	147	735	4,57	160,8
Ophasselt	117	585	7,49	78,1
Overboelare-Goeferdinge	137	685	11,43	59,9
Schendelbeke	60	300	5,88	51,0
Smeerebbe-Vloerzegem	39	195	3,66	53,3
Viane	138	690	6,59	104,7
Zandbergen	110	550	6,90	79,7
Zarlardinghe	127	635	6,53	97,2
Platteland	1209	6045	77,81	79,9
Totaal	1809	9045	79,72	113,5

A. De bevolking

Geraardsbergen telde in totaal 9.045 inwoners, van wie 3.000 in de stad (33 %) en 6.045 op het platteland (67

Een eerste facet dat we inzake de bewoning onder de loupe nemen is het woningbestand en de bezitsstructuur van de huizen.

Gemeente	Aantal huizen	Huizen in pacht	Huizen in eigendom	% eig.	Bewoonde huizen
Grimminge	72	1	71	98	72
Idegem	85	9	76	89	84
Moerbeke	108	14	94	87	102
Nederboelare-Onkerzele	101	22	79	78	93
Nieuwenhove-Waarbeke	155	7	148	95	146
Ophasselt	127	8	119	94	117
Overboelare-Goeferdinge	145	25	120	83	137
Schendelbeke	65	6	59	90	60
Smeerebbe-Vloerzegem	40	4	36	90	39
Viane	157	21	136	86	138
Zandbergen	111	5	106	95	111
Zarlardinghe	155	7	148	95	146
Totaal	1301	129	1172	90	1208

Het overgroot gedeelte van de huizen, hofsteden en pachthoven werd als woning gebruikt (93%). Slechts een klein gedeelte stond leeg of deed dienst als bergplaats naast de eigen woning.

Het is verder opmerkelijk dat 90 % van het totale woningbestand eigendom was van de bewoners. Zelfs de armste keuter had meestal zijn huisje of 'hutteken', met het toebehorende stukje 'stede', in bezit. De verpachte woonsten betroffen vooral middelgrote hofsteden en uiteraard de grote pachthoven.

In de nabijheid van de stad nam de pacht van huizen iets toe. Een zelfde verschijnsel deed zich ook voor bij de gronden. Waarschijnlijk investeerde de Geraardsbergse burgerij haar kapitaal in onroerende goederen in de aanpalende dorpen Nederboelare, Onkerzele, Overboelare en Goeferinge.

In Moerbeke en in Viane hadden enkele lokale rijke boeren en burgers meerdere huizen verpacht.

Over de toestand van woningen vernemen wij slechts weinig informatie. Het zullen wel haast allemaal lemen huizen met een strooien dak zijn geweest. Slechts uitzonderlijk wordt een stenen huis vermeld.

Een aparte plaats hieronder nemen de versterkte woonsten in.

Tabel: Versterkte woonsten in Geraardsbergen 1571-72.

Grimminge (1571)

Abdij van Beaupré.

'Tclooster van Beaupret ... es ontrent groot inde beluycke achterghehouden de kercke ende tkerckhof vier bunderen twee dachwanden ende XXXIII roeden'.

Verder is sprake van: 'De edifitien ende huysinghen vande zelve cloostere als de camme, twaschhuys ende backhuys, brauwerije, gastecammere, duyfhuys, schueren, stallen, smesse, waghenuys ende poorte'. Het geheel wordt geschat op 96p.

Idegem (1571)

Het Hooghuis.

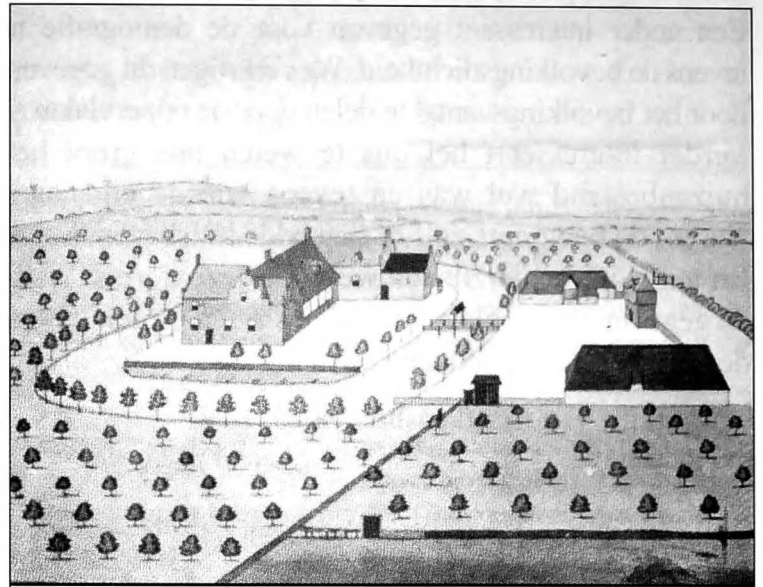
'Jonckheer Jan Van Iedeghem bewoent zijn behuysde stede ghehaempt tHooghehuys staende op een mote omwatert groot met dnederhof ende erve ontrent vijf dachwant'. Waarde: 20p.

Het Steenken.

'Heer Jaspaert Stockman, presbyter, bewoent zijn huysstede ghehaempt tSteenken groot metter dreve 12 roeden'. Waarde: 3p.

De Rattenberg.

'Phillips Rousseau, hoogballiu vande lande van boelaer heeft oock zijn huys in metselrye ende schaeldedack ende omwatert ghehaempt den rattenberch groot met dnederhof, hoven ende erve ontrent 6 dachwant'. Waarde: 22p.

De Rattenberg in Idegem - Sanderus 1644

Moerbeke (1571)

?

'Jan Merckaert doude sijn stede, huys ende erve met de wallen ende andere toebehoorten groot een half bunder'. Waarde: 11p.

Nederboelare-Onkerzele (1571)

Kasteel van Nederboelare

'Joncheer Hendrick de Hoves bewoent thuyt de heere van boelaer toebehoorende groot met wal, hove ende nederhof ontrent vijf dachwant metter cappelle daerop staende wesende castrael ende onghewijt'. Waarde: 36p.

Ophasselt (1571)

Burcht van Ophasselt

'Joncheer Pieter van Edinghen, heere van Hasselt, brinct over sijn huys alsoot ghestaen ende gheleghen es met wallen, meersschen ende bogaerd metsgaeders de vijver daeraen gheleghen, groot int gheheele vier bunder'. Waarde: 68p 11s.

Viane (1572)

Voormalige burcht van Viane

'Jan Cools houdt eene mote ende wal groot XXV roeden inde Casteelstrate'. Waarde: 1p 4s.

Zandbergen (1571)

Kasteel van Zandbergen

Slechts een onrechtstreekse vermelding: 'Jonckheer Jacques de Lalaing, heere van Zantberghe, besit twee

bunderen droogheweede neffens teasteel (Zantberghe ... ende drie dachwant meers achter teasteel'.

Zarlardinghe (1571)

Huis ten walle

'Meester Daniel Ysenbaert haudt in pachte van joncvrauwe Anna Vander Muelen, weduwe van Charles Ysenbaert, sijne moedere, een steenen huys metter wallekens, schuere, stallen, groot ontrent XXX roeden, midts vijfthien dachwanden onder lant, gheweet ende meersch'. Waarde 36p.

Een vermelding verdienen zeker nog de hofsteden met een 'duifhuis'. Aanvankelijk bezaten alleen de vronhoven van de grote domeinen het voorrecht duiven te houden. Grote vluchten duiven streken uit de duiventoren van de heer neer op de omliggende landerijen van de lijfeigenen. De heer had, schier zonder kosten, het vlees van de jonge duiven, en vooral een grote hoeveelheid kostbaar duivenmest (4).

Het recht om een duiventoren te bezitten blijkt in 1571 in Geraardsbergen geen uitsluitend heerlijk voorrecht meer, maar eerder een statussymbool van grote bedrijven. Wij vonden er drie vermeld: in Nederboelare-Onkerzele bij Jacob Van Yperzele en in Overboelare-Goefedinge bij Pieter de Hokere en Rebben De Mulder.

Het overzicht van het woningbestand sluiten wij af met de opsomming van de vermelde pachthoven.

Tabel: Pachthoven in Geraardsbergen 1571-72.

Idegem

Hof van Beaupré,

Oppervlakte: 25 bunder en 1 dagwand land (waarvan 10 bunder in Schendelbeke) en 12 bunder meers: samen 37 bunder 1 dagwand;

Gebouwen: Hofstede;

Eigenaar: Abdij van Beaupré;

Pachter: Raesse De Wolf;

Pachtprijs: 325p 5s + 30 mudde koren, 10 mudde tarwe, 3 mudde gerst, 3 mudde evene (soort haver), 1 mudde erwten, 1 mudde 'zaet', 10 steen boter, 1 hamel, 1 lam, 9 razieren evene, 5 kapoenen + wijngeld telkens bij het afsluiten van het pachtkontraat. Totaal: 853p 12s.

Moerbeke

Hof te Leeuwergem

Opp.: 40 bunder land, meers, broek en bos;

Gebouwen: Woonhuis, schuren, stallen, mote en wal;

Eigenaar: Jonkvrouw Cathelijne Borluuts (dochter van Gheerarts) en jonkheer Simoen Lions, echtgenoot van Johanna Borluuts;

Pachter: Weduwe Laureis De Nayere;

Pachtprijs: 434p.

Hof te Coppenholle

Opp: 18 bunder 2 dagwand 50 roeden land en 9 bunder 1 dagwand 50 roeden meers en broek;

Gebouwen: Woonhuis, schuren en stallen;

Eigenaar: St.-Adriaansabdij;

Pachter: Pieter Vande Steene;

Pachtprijs: 284p 12s + 1 lam + bij intrede 1 pot wijn en 25 hamels: totaal: 299p 2s.

Nederboelare-Onkerzele

Hof te Buikmeers

Opp: 52 bunder en 3 dagwand land, meers en bos (waarvan 21 dagwand 50 roeden in Overboelare, 21 dagwand in Moerbeke en 1 dagwand 25 roeden in Geraardsbergen);

Eigenaar: Heer van Montoye;

Pachter: Gillis Cossijns;

Pachtprijs: 482p.

Hof ten Broeke

Opp: 122 bunder land en meers (hiervan 6 dagwand meers in Overboelare en 24 dagwand land in Moerbeke);

Gebouwen: Pachthof met twee woonsten;

Eigenaar: St.-Adriaansabdij;

Pachter: Pieter Niements en Jan Vander Muelen (elk de helft);

Pachtprijs: Pieter: 600p + voor de planterij en de 'correweyde' 50p: totaal: 650p; en Jan: 168p + 18 mudde koren, 6 mudde tarwe, 12 mudde evene, 16 steen boter, 1 vet varken + het wijngeld bij de intrede: totaal: 700p 10s 9d.

Nieuwenhove -Waarbeke

Hof te Zijpe

Opp: 17 bunder land en weide (hiervan 2 bunder in Denderwindeke);

Gebouwen: Hofstede;

Eigenaar: H.-Grafabdij van Kamerijk;

Pachter: Jan De Ruypere (de jonge);

Pachtprijs: 192p.

Ophasselt (5) (1571)

?

Opp: 27 bunder land en meers;

Gebouwen: Hofstede, huis en erve;

Eigenaar: Guillaume Moerman en Jan van Yedeghem;

Pachter: Pieter De Brauwere;
 Pachtprijs: 288p + 6 stenen vlas en strokarweien:
 totaal: 313p.

?

Opp: 40 bunder land en meers;
 Gebouwen: Hofstede, huizen en stallen;
 Eigenaar: Jonkvrouw Philippote van Culsbrouck en
 jonkvrouw Josyne sGruyters;
 Pachter: Lieven De Turck;
 Pachtprijs: 264p + 2 zakken tarwe + te betalen aan de
 heer van
 Ophasselt 11p 10s rente en 14 kapoenen, 5 ganzen, 2
 hennen: totaal: 288p.

?

Opp: 30 bunder 2 dagwand land en meers;
 Gebouwen: Hofstede, huizen en stallen;
 Eigenaar: Jonkvrouw Marie van Baesdorp en haar
 zuster;
 Pachter: Jan Van Branteghem;
 Pachtprijs: 402p 12s + 200 pond boter, 2 stenen vlas
 en 4 kapoenen: totaal: 439p 12s.

Overboelare-Goeferdinge (1571)

Hof te Resteleu

Opp: 40 bunder land en meers (hiervan 1 bunder land
 in Zarlardinge en 3 dagwand in Deftinge);
 Gebouwen: Pachthof;
 Eigenaar: Hospitaal van Geraardsbergen;
 Pachter: Adriaen Vande Herreweghe;
 Pachtprijs: 427p + 1 mudde 'oolezaet', 4 rasieren
 erwten, 2 rasieren bonen: totaal: 462p 4s.

Hof aan de Buizemont

Opp: 12 bunder land, meers en bos;
 Gebouwen: Pachthof met schuur en stallen;
 Eigenaar: Hospitaal van Geraardsbergen;
 Pachter: Adriaen De Haeck;
 Pachtprijs: 84p + 2 mudde evene, 6 kapoenen: totaal: 101p 8s.

Huis ter Lucht

Opp: 5 bunder land en bos;
 Gebouwen: Huis;
 Eigenaar: De Fraters van Gent;
 Pachter: Pieter Nerincx;
 Pachtprijs: 67p.

?

Opp: 17 bunder 1 dagwand land en meers;
 Gebouwen: Pachthof;
 Eigenaar: Jonkheer Adolf van Bosfronde en Adriaen
 Vande Eetvelde;
 Pachter: Simoen Van Merckbrouck (voorheen voor

1/2 ook Pieter De Rijcke);
 Pachtprijs: 288p.

Hof te Schielbeke

Opp: 40 bunder land, meers en bos;
 Gebouwen: Hof;
 Eigenaar: Jonkheer Joos Triest en Jan Sersanders;
 Pachter: Pieter Vande Herweghe;
 Pachtprijs: 360p.

Schendelbeke

Hof te Schendelbeke

Opp: 33 bunder land en meers (hiervan 10 dagwand
 in Onkerzele);
 Gebouwen: Hof door de pachter van het domein zelf
 heropgebouwd;
 Eigenaar: St.-Adriaansabdij;
 Pachter: Lieven Ooghe;
 Pachtprijs: 246p + 16 mudde koren, 8 mudde evene,
 2 razieren erwten, 100 pond boter, lijnwaad + bij
 afsluiten kontrakt wijngeld: totaal: 587p 9s 4d.

Smeerebbe (1571)

Hof te Berchem

Opp: 60 bunder 2 dagwand land en meers (hiervan 2
 bunder te Idegem);
 Gebouwen: Pachthof;
 Eigenaar: St.-Pietersabdij in Gent;
 Pachter: Laureys Ooghe;
 Pachtprijs: 480p + 10 mudde tarwe, 1 mudde erwten
 + wijngeld: totaal: 874p 18s.

Kartuizershof

Opp: 28 bunder land en meers (hiervan 150 roeden
 land te Voorde);
 Gebouwen: Hofstede was eigendom van de pachter
 van het domein en bestond uit een woonhuis, schuur
 en stallen;
 Eigenaar: Kartuizerklooster van St.-Martenslierde;
 Pachter: Jan Ooghe;
 Pachtprijs: 220p.

Viane (1571)

Hof te Koudenberg (Cauwenberghe)

Opp: 65 bunder 2 dagwand 80 roeden land, meers en
 bos;
 Gebouwen: Huis, schuren en stallen;
 Eigenaar: St.-Klaraklooster bij Gent (Rijke Klaren);
 Pachter: Gillis Vande Huffele;
 Pachtprijs: 358p 16s.

?

Opp: 20 bunder 1 dagwand 70 roeden land en meers
 (hiervan 5 dagwand in Moerbeke en 125 roeden in Akren);

Gebouwen: Hofstede met schuren, stal en wallen;
 Eigenaar: Jan De Langhe;
 Pachter: Jan De Clerck;
 Pachtprijs: 191p.

Zandbergen (1571)

Hof te Bullegem

Opp: 22 bunder 1 dagwand (hiervan 8 dagwand in Idegem en 5 dagwand in Voorde en Appelterre);
 Gebouwen: Hofstede;
 Eigenaar: De erfgenamen van Willem Vande Male;
 Pachter: De weduwe Raesse Vande Velde;
 Pachtprijs: 210p.

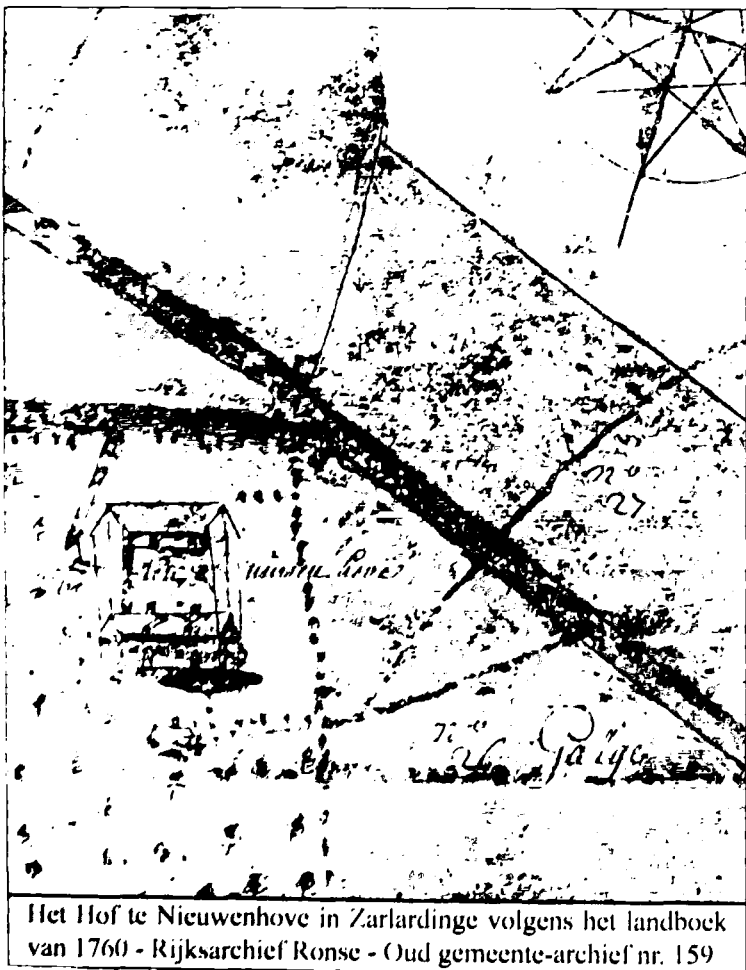
Pachtgoed ten Eeckhoute

Opp: 33 bunder land, meers en bos (hiervan 6 bunder in Denderwindeke);
 Gebouwen: Hofstede eigendom van de pachter;
 Eigenaar: Jonkheer Gillis Vanden Eeckhoute;
 Pachter: Pieter De Temmerman;
 Pachtprijs: 260p.

Zarlardinge

Hof te Nieuwenhove

Opp: 53 bunder 2 dagwand land, meers, weide en broek;
 Gebouwen: Hofstede;
 Eigenaar: Abdij van Lobbes;
 Pachter: Jan Mertins en mede-erfgenamen;
 Pachtprijs: 400p + wijngeld + 6 pond aan de opperjager van Vlaanderen: totaal: 506p.

Het Hof te Nieuwenhove in Zarlardinge volgens het landboek van 1760 - Rijksarchief Ronse - Oud gemeente-archief nr. 159

Goed te Omelsbeke

Opp: 57 bunder land, meers, weide en broek (hiervan 21 bunder in Ghoy en 5 bunder 150 roeden te Overboelare);
 Gebouwen: - ;
 Eigenaar: Abdij van Lobbes;
 Pachter: Jan Cleyman (genoemd De Grave of Graafken), Pauwel Vander Elst en Pieter De Vlaminck;
 Pachtprijs: 600p + wijngeld + 6 pond aan de opperjager van Vlaanderen: totaal: 628p 4s 5d.

Pachtgoed van Hasoeten

Opp: 29 bunder en 2 dagwand land, meers en weide (hiervan 14 bunder in Everbeke);
 Gebouwen: Hofstede en schuur;
 Eigenaar: Meester Antheunis van Liedekercke, heer van Huele;
 Pachter: De weduwe Joos Spitaels;
 Pachtprijs: 360p + 24 stenen boter, 2 karweien + wijngeld: totaal: 410p 8s 5d.

Een laatste facet dat wij in dit hoofdstuk willen behandelen is een beschrijving van de woningspreiding in de diverse dorpen van Geraardsbergen. Spijtig in dat verband worden slechts in enkele penningkohieren de juiste ligging van de huizen en hofsteden aangegeven. Het volgende overzicht is dan ook zeer onvolledig en is soms min of meer intuïtief gebaseerd op andere informatie uit de kohieren.

Grimminge (1571)

Geen enkele straatnaam wordt vermeld. Toch menen wij dat Grimminge een typisch straatdorp was. De woningen stonden aan weerszijden van de oeroude weg aan de rand van de Dendervallei tussen de abdij, de kerk en de Lestpolder. Twee haakse zijwegen komen nog in aanmerking voor enige bewoning: de Kakelenbergstraat en de Molenstraat (thans Raspaillebosstraat).

Idegem (1571)

Er is opnieuw geen vermelding van de ligging van de huizen. Ook Idegem had toen nog een straatdorpstructuur met als as: 'te Culve', Dries, Kerkplaats, Neerstraat en 'Ten Huchten'. Een kleine aparte wijk vormde 'te Bullegem' (aansluitend bij de wijk 'ter Loots' in Zandbergen).

Moerbeke (1571)

Van 64 van de 108 woningen is de ligging vermeld. Deze waren als volgt over het dorp verspreid:

Overstraete: 13; Aende kercke: 2; Achter de kercke: 4; Aende plaetsche: 4; Aen tmerckbroeck: 4; Aen doude marcke: 1; Aende weg leedende naer Viane: 1; Wilgiercoutere: 1; Boscoutere: 1; Crekelberch: 2; Griizenberch: 1; Te Leeuwergem: 1; Te Copenhole: 1; tSchielbeke: 7; Tatenbeke: 15; Ter Inghelscherbeke: 5.

Hieruit kunnen wij afleiden dat de bewoning zich concentreerde enerzijds op een as parallel aan de Mark (Schillebeke, Heuvelstraat, Meirbroek, Plaats, kerk, hof te Leeuwergem, Wilgierkouter) en anderzijds op de wijk Atembeke ('Tatenbeke', 'ter Inghelscherbeke' = begin Kapellestraat). Verder kwamen er enkele verspreide hofsteden voor.

Nederboelare-Onkerzele (1571)

Beide dorpen waren verbonden door een brug bij het kasteel van Boelare. Slechts enkele straatnamen werden vermeld:

Bricpot: 1; Bij de kerk: 1; Tatenbeke: 1; Winckelstrate: 2; Buyten de Overpoorte: 1.

De bewoning in Nederboelare beperkte zich tot de Reep en enkele woningen in de omgeving van het kasteel.

In Onkerzele stonden de meeste woningen langs de stratendriehoek: Kerkstraat (Bricpot)-Kampstraat-Botermelkstraat en de aanpalende wegen. Verspreide bewoning trof men aan op de wijken 'Nederboelare' (begin Volderstraat), 'Goddeide' (eveneens Volderstraat, thans 'Koolpot'), Atembeke (aansluitend bij deel Moerbeke) en 'Buyten de Overpoorte' (Oudenberg).

Nieuwenhove-Waarbeke (1571)

Deze dorpen telden het hoogste aantal huizen en ook de hoogste bevolkingsdichtheid van Geraardsbergen. De ligging van de woningen werd slechts sporadisch vermeld:

Kerk Wertbeke: 1; Plaetse (Nieuwenhove): 1; Te Zijpe: 1; Op Doverot: 1; Herstraete: 1; Te Steene: 1; Hoogstraete: 1; Claphout: 1.

Waarbeke was eveneens een straatdorp (Wallestraat) met enkele andere huizen in de omgeving van de kerk.

In Nieuwenhove stond de bewoning verspreid over het ganse dorp met hogere concentraties enerzijds op de as Overaardstraat-kerk-hof ten Zijpe en anderzijds op de wijk Steenberg-Bettenhoek-De Pacht (gedeeltelijk ook grondgebied Waarbeke). Deze laatste wijk gaat

waarschijnlijk terug op een gebondenheid met de grote domeinen Hof Tasseniers (Galmaarden) en Hof ten Berge (Vollezele), die beide net over de grens lagen.

Ophasselt (1571)

De ligging van de woningen is vrij goed aangeduid: bij slechts 30 van de 127 woningen is de plaatsnaam immers niet vermeld.

Aende kerk: 3; Kerckestraete: 3; Kerckhove: 6; Waterloose: 14; Ten Driessche: 4; Leckerstraete: 1; Obbroucke: 7; Thonsberghe: 3; Abeelstraete: 4; Ten Abeele: 4; Thaexsvelt: 1; Kempene: 3; Te Schotz: 1; Te Ruekene: 3; Ten Vrije: 25; Moorenbrouck: 14.

De woningen stonden verspreid over het ganse dorp met nochtans belangrijke concentraties in de omgeving van de kerk, te Waterloo, Gapenberg (Obbroucke, Abeelstraat, Hontsberghe, Haexsvelt), Vrijheid, Moenebroek en Dries.

Overboelare-Goeferdinge (1571)

Er zijn slechts weinig plaatsnamen vermeld:

Aende kercke: 3; Goeferdinghe: 2; Dutsenbrouck: 6; Te Resteleu: 1; Ter Plancke: 1; Ghelembeke: 2; Te Coreele: 1; Te Nieuwendorpe: 1; Tschielbeke: 2; Buysemont: 10

Er was een tamelijk verspreide bebouwing met als kern de omgeving van de kerk, Kloosterstraat en Groteweg. Belangrijke wijken waren Duitsenbroek, Buizemont, Schielbeke (aansluitend bij Moerbeke), Gelembeke en Careele (thans volledig Zarlardinghe maar toen Overboelare met de Strepe).

Schendelbeke (1571)

Opnieuw zijn er geen straatnamen gegeven. Schendelbeke had vanouds waarschijnlijk ook een straatdorpstructuur met kernen Pijlekaart (waar het kasteel eertijds stond), Dries (met dorpsvijver), omgeving kerk (met dorpsbron) en Ganzestraat. De bewoning was in 1571 al fel uitgedeind in de aanpalende straten: Vissenhol, Kattestraat, 'de Keer' (Dagmoedstraat) en Moenebroekstraat. Enkele verspreide hofsteden stonden aan de Ijsbroek, de Speelmansdries (aansluitend bij Moenebroek te Ophasselt), 'Te Culve' (aansluitend bij Idegem) en te 'Tripe' (aansluitend bij Hemelveerdegem).

Twee huizen worden vermeld op de Zevenbunder. Dit was een enclave in Steenhuize aan de grens met St.-Lievens-Esse.

Smeerebbe-Vloerzegem (1571/72)

Smeerebbe telde 23 en Vloerzegem 17 woningen. De bewoning schikte zich op twee assen aan weerszijden van de Molenbeek: enerzijds Vloerzegemstraat-Grijsdauwe en anderzijds Smeerebbestraat-Simoenshoek-Vuilstraat.

Viane (1571)

Hier zijn wij goed ingelicht nopens de spreiding van de woningen. Slechts bij 21 van de 157 huizen wordt geen informatie hierover verstrekt.

Overstraete: 49; Plaetse: 28; Wijsenbeke: 10; Muelenstraete: 9; Casteelstraete: 4; Holgracht: 1; Thuymbeke: 10; Clapstraete: 2; Hoogkouter: 1; Lindenberg: 1; Sollevelt: 4; Aende Cleye: 1; Cockamstraete: 2; Aende Kercke: 1; Te Cauwenberghe: 1; Platteputte: 1; Cromme Elleboghe: 2; Crayefortstraete: 2; Heylighestede lochting: 1; Doverste Steenputte: 1.

Het grootste gedeelte van de bewoning was geconcentreerd rond de Plaats (met de dorpsvijver en de oudste dorpskapel) met van daaruit twee haakse vertakkingen: Wijzenbeek-Akrenstraat (Overstraete) en Kasteelstraat-Molenstraat. Verder waren er nog twee wijken: Humbeke en Lindeveld en de rest van de woningen stond verspreid over het grondgebied.

Zandbergen (1571)

Slechts weinig informatie is verstrekt over de woonstraten:

Plaetse: 1; Ten Eeckhoute: 1; Te Keringhe: 1; Te Bulleghem: 1 Opt Heetvelt: 1.

Waarschijnlijk schikte zich de meeste bewoning op de assen Plaats-Lestpolder en kasteel-brug. Belangrijke wijken vormden Keringen, Ten Eekhouten en Ter Loots-Bullegem.

Zarlardinghe (1571)

Op één na zijn alle woningen gelokaliseerd.

Aende kercke: 20; Wentgat: 3; Vyanestraete: 20; Op de Muelebeke: 10; Ter Mijnsbrugghe: 5; Careele: 26; Kouter boven t' dorp: 3; Veldeken beneden dorp: 1; Veldeken achter smits: 1; Groote Manskouter: 1; Gelateghem: 6; Steenbosch: 3; Calenberghe: 3; Te Nieuwenhove: 1; Te Hasoeten: 1; Wallekouter: 3; Duetsellette: 3; Ter Dutsen: 2; Clooster: 4; Calfsterdries: 7; Ghoycauter: 1; Ghelembekke: 5; Tomelsbeke: 1; Duckensvelt: 1; Beyvoorde: 1; Te Rebs: 2.

We vinden in de bewoning drie oude verkeerswegen terug.

Vooreerst de 'Pontwegh leedende van Gheroudsberghe naer Eversbeke' met huizen aan de Plaats, Wentgat, Mijnsbrugghe en Careele; dan de weg gaande van Gelembekke, Plaats, Molenstraat, Vianestraat en Gelateghem; en tenslotte de oude heirweg Geraardsbergen-Ronse met Calfsterdriesch, Clooster, Ter Dutsen en Duetsellette.

Op dat net sloten enkele woonstraten aan: Wallekouter, Steenbosch, Calenberghe en Te Rebs. Verder was er nog wat verspreide woningbouw.

Voetnoten

(1) J. DE BROUWER, 'Demografische evolutie van het Land van Aalst 1570-1800', Brussel, 1965, p. XX. De auteur is de mening toegedaan dat 5,25 de werkelijkheid dichter zou benaderen, maar neemt voor het gemak en de éénvormigheid van berekening 5 personen per gezin aan. De meeste latere auteurs volgen hem hierbij en gebruiken ook het cijfer 5.

(2) Voor de provincie Oost-Vlaanderen worden de bevolkingsdichtheden als volgt geraamd: stedelijke centra: 773 inw./km², platteland: 79 inw./km², globaal: 104 inw./km².

(3) Bevolkingscijfer op basis van het aantal communicanten, waarbij het cijfer voor Nederboelare (kerkelijk Geraardsbergen) werd gecorrigeerd. Cijfers volgens J. DE BROUWER, op. cit., p. 25.

(4) P. LINDEMANS, op. cit., II, p. 444.

(5) De drie pachthoven in Ophasselt worden niet rechtstreeks bij naam vermeld. Bij de plaatsnamen komen nochtans drie hoven ter sprake: 'thof ten Vijvere', 'dhoude stede ten Brulle' en 'de hofstede te Kempene (aende den Hooghewegh)'. Het goed te Kempene wordt in de Jaarregisters van de Gentse Keure reeds vermeld in 1498. Eigenaars waren toen voor drie vierden Antoon vanden Forceste en voor één vierde Jan van Hembyse. Zij verpachtten het hof aan Cornelis Cromphaut.

BIJLAGE I**Andere particuliere augmentatie**

Van Erdenboyeghem Jan: tdrayende werck (van de Denderwatermolens van de St.-Adriaansabdij) : + 18p

De Pape Geerardt: huur van de griffie (toebehorende Adriaen Milot) : + 36p

Vanden Cautsyen Adriaen (weduwe): pacht van de molen van de kinderen Deluicx: + 18p

Kerckmeesters van de cappelle kercke: voor betaalde renten: + 72p

Kercke van Hueneghem: renten en verhuur van "garsse vande kerckhove": 4p9s

Kerchoff van Ste Cathelijnen: verhuur: + 7p

Tbaghijnhoff: voor betaalde renten: + 12p

?: voor de pacht van de "bailliaighe binnen der voirs. Stede van Gheersberghe competeerende de Ma(jestei)t: + 54p

Augmentatie van de pachten van de stad

Milot Adriaen: de veste binnen de overpoorte: + 10s
 Noul Louys: de veste tot up den dendere: +2p
 Vidts Pieter (weduwe): de veste buyten doverpoorte: + 10p5s
 De Carmelieten: de veste vanden dendere tot de Ree(p)poorte: 8s
 De Barbier Peeter: Dander zijde van doverpoorte jehens tclooster: 25s
 Prieels Lieven zn v Adriaen: de veste buyten de boulaerpoorte tot den dendere: + 5p10s
 Henyn Jacques (erfgenamen): de groote veste buyten de overpoorte: 5p
 Vanden broucke Gheerard en Jooris Milot: de veste aende hueneghempoorte: 3p
 Frizon Jan: de veste vande Dutspoorte tot (de) hueneghempoorte: 7p10s
 Vidts Jan: de buyten oude veste inde Putsemain: + 10s
 Van Quickelberghe Adolf: de binneveste inde zack: 24s
 Ysenbaert Antheunis en De Latre Titus: den meersch uytgennomen uyt den meersch genaempt den hueneghemmeersch weesende gemeente: 44p
 De Bode Adriaen de jonge: de meersch van gelijke nature als tvoirgaende (3 dagwand): 44p

BIJLAGE 2**Verkoop van de Hunnegemmers**

... binnen de voirs. Stede van Gheersberghen es eenen meersch genaempt den hueneghemmeersch groot int geheele ontrent XXXIII dachwanden wesende gemeente, de welcke int jaer LXVIII den pacht van zes jaeren, omme te opbringen seeckere groote somme die de stede ten achtere was deur tlogieren van soldaten, bij schepenen, Raedt ende Notabelen der selve vercocht es gheweest aen diversche persoonen met gereede ghelde, danof de coopers dosufruit hadden djaer LXIX.

Beloopende int gheheele de voirs: XIIcLXII p (1262p)

Nota: Het logement van soldaten dat hier wordt bedoeld is waarschijnlijk dat van het regiment van kapitein Monteros, die hier van 8 februari tot 25 mei 1568 op kosten van de stad verbleef met 100 soldaten en 150 paarden.

BIJLAGE 3**Renten te betalen door de stad**

Aan Mijnheere van Liedekercke: 337p
 De erfgenamen Dierick van Edinghen: 24p
 Jan De Clerck: 15p
 De erfgenamen Christoffel Dugardin: 12p

Tclooster van de XI maeghden tot Leuvene: 36p
 Adriaen De Wale: 30p
 Tclooster van Ste Lysbette binnen bruesele: 15p
 Tbeghijnhoff deser stede: 21p
 Tclooster van Peteghem: 18p3s
 Jan de Clerck zn v Jacob: 6p
 Joos Vandermeulen deur Lieven de buck: 15p3s
 Tclooster van Ghendt: 6p
 Tclooster van sinte Agneeten: 18p
 Tclooster van sinte barbele: 6p
 Pieter Vandermooten: 6p
 Tclooster van sinte Agneeten: 18p
 Tbeghijnhoff dezer stede: 36p
 Adriaen Huuwe duer Jan Segers: 25p4s
 De erfgenamen Lieven De Clerck: 6p14s + 48p
 De erfgenamen Joos Vandermeulen: 6p
 De Heligen gheest deser stede: 6p
 Tclooster der chartroisen ten bossche: 96p6s
 Jacques Van Gothem: 43p10s
 De Fraters van Ghendt: 6p
 Tclooster van sinte Lysbette: 6p
 De Heligen Gheest alhier: 6p
 De erfgenamen Jaspar Zoetens: 18p
 Tclooster van Peteghem: 54p
 Merten De Kubbere te Bruesele: 39p
 De Helige Gheest alhier: 20p
 Charles De Gansele te Ghendt: 24p
 Anthone Sucket tot Mechelen: 24p
 De Helige Gheest van Ste Jans te Ghendt: 24p
 Jan Saumagne tot Mechelen: 150p
 Tclooster van Ste Lysbette: 24p + 12p
 Jan Vanderween in Lierde: 6p12s
 Tclooster van Sinte Cornelis: 12p + 18p
 Tbeghijnhoff alhier: 4p18d
 De helighen gheest alhier: 3p18s6d
 Tgulde van Sinte Jooris alhier: 6p
 Tclooster van Sion taudenaerde: 36p
 Adriaen Huuwe duer Jan Seghers: 12p
 Jan Van Rode duer Margeriete Van Brugghe: 12p + 12p
 Tclooster van Peteghem: 12p
 Joncheer Hendrick de Hoves: 18p
 Jan Van Rode duer Daniel Vanden Kerckhove: 18p
 De erfgenamen Franchois De Bane: 85p16s
 Jan Van Cromphout (deur?) Adriaen Vileyns: 72p
 Adolph Van Quickelberghe: 60p
 Joos Van Campen zn v Adriaen: 240p
 De weesen Anthonis Suckets: 144p
 De erfgenamen Christoffel Dugardin: 250p
 Totaal: 2239p8s

De stad leende dus zowel bij particulieren als bij geestelijke instellingen. Onder deze laatste een aantal instellingen van de stad